

»CVILU TO MI CVILJAŠE«

Bugarštica o majci Margariti

Gracijan Raspudić

Juraj Baraković (1548—1628) u svojoj *Vili Slovinki* zabilježio je godine 1614. *bugaršticu o majci Margariti*, što ju je »jadovitno« bugarilo »dite mladolitno«. Početak te lijepe pjesme glasi:

»Cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastovica,
ona mala ptica;
cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastovica,
ona clivu cviljaše Zadru gradu na pridvratju.
ona mala ptica;
ona cvilu cviljaše Zadru gradu na pridvratju.
Biše mi se cvileći drobna ptica zakasnila,
ona mala ptica;
biše mi se cvileći mala ptica zakasnila,
ter ju biše pustilo žarko sunce na zapadu,
onu malu pticu;
ter ju biše pustilo žarko sunce na zapadu,
a biše ju zaskočijo sjajni misec na istoku;
onu malu pticu;
a biše ju zaskočijo sjajni misec na istoku:
ali ono ne biše drobna ptica lastavica,
ona mala ptica;
ali ono ne biše drobna ptica lastavica,
neg mi ono biše bila stara majka Ivanova,
majka Margarita;
neg mi ono biše bila stara majka Ivanova,
ona majka klikovaše sinka svoga i brajenka,
majka Margarita;
ona majka klikovaše sinka svoga i brajenka.
Na nju mi je našetala bila vila planinkinja,
ona bila vila...«

Bugarštica o majci Margariti nastala je u samome gradu ili u najbližoj okolini Zadra, o kojemu Baraković pjeva: »Od mudrosti prez dna riko — Zadre grade, naša diko!« Tu je nastala veličanstvena pjesma o majci Margariti, koja će kazivati svijetu, dokle god ga bude, jade sestre i majke, Hrvatice — Margarite.

Augustin Korpar u predgovoru, nazvanom »Umjesto predgovora«, svojoj zanimljivoj knjizi: *Zvakanje života*, Varaždin, 1981. ističe, da nas mnogo toga zadesi kao pokora i kazna, »jer premalo znamo svoga naroda povijest, narodne pjesme i duboku narodnu mudrost«.

Kada sam davno, zbilja davno, čitao prvi put i jedva dočitao bugaršticu o majci Margariti, nisam mogao ni shvatiti ni razumjeti, zašto je toliko cijene i u zvijezde kuju neki ljudi od pera. Mene je ostavila hladnim: nije me se dojmila. Činila mi se neprirodno naricanje i izvještačen plač; metar joj je bio predug, katkada hrapav nepravilan i bez ritma, kakav sam ja tražio; njezine stare riječi (možda zastarjele i u vrijeme njezina nastanka) bile su odbojne i neprobavljive, a njezin sadržaj ishitren, da upotrijebimo starinski termin, koji i danas dobro izražava našu misao.

Josip Horvat: *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, drugo izdanje (Zagreb, Globus, bez godiine, sv. 1. str. 293) piše:

»...Juraj Baraković (1548—1628), pjesnik 'Vile Slovincinje', tmurnog pjesničko političkog dnevnika, bilježi također u zadarskoj okolici pjesmu spjevanu u obliku bugarštica, pjesmu o 'majci Margariti', jamačno najljepši spomenik stare hrvatske književnosti, po svojim artističkim vrednotama jednako reprezentativnu umjetninu kao što su to Buvinova vrata, Radovanov portal, slike Pavla Marinova — djelo u kojem je najjače došao do izražaja pjesnički sklad drevne hrvaštine.«

Poslije »hodočašća« velikim središtima evropske kulture i umjetnosti, tim monumentalnim riznicima kiparskih, slikarskih i građanskih čudesa, spomenika dlijeta i čekića, kista i palete, trajnijih od mjedi, što ih je ostvario i izdjelao evropski čovjek, jednog sam se ljetnog dana našao u Alhambri u Granadi u Španjolskoj. I tu doživio nov svijet nove i svježije umjetnosti. Bila je to drukčija, izvorna, blistava i svoja ljepota, što je suvereno carevala na pitomim brežuljcima i uvalama sunčane Andaluzije. Diveći se istančanosti i raznolikosti artističkih genija i savršeno uspjelej izvedbi njihovih divnih zamisli, uživajući u edenskom podneblju Generalife-vrtova, uočio sam, u tren oka, samo od sebe i po sebi: Alhambra je drukčija od svega, što sam do tada vidio. Posve je svoja i posve lijepa!

Sličan sam imao doživljaj, kada sam ponovno, nakon toliko godina potaknut Horvatovim sudom o toj divnoj pjesmi, pročitao drevnu hrvatsku bugaršticu o majci Margariti. Reći ću, pa makar tim ništa ne rekao: zanjela me i ponijela svojom ljepotom i jedinstvenošću. Blagoslivljao sam J. Barakovića i njegovo pero, što nam je sačuvao, bit će po nadahnuću samoga neba, tu pjesmu i tako zauvijek zadužio hrvatski narod (pa i cijelo čovječanstvo).

Prema našoj pjesmi mlada je Grkinjica »napojila mrzle vode zabitljive« Petra, braca i brajenka majke Margarite, pa je on posve zaboravio na sestru. Mi, iako ne pismo nikada vode zaboravke, kako bi se danas nazivala »voda zabitljiva«, koju spominje naša pjesma, i tako se pridružuje svjetskim književnostima, koje rado i često obrađuju tu temu, zaboravljamo mnogo toga, pa smo tako zaboravili, barem neki od nas, ovu ponos-pjesmu naše minulosti.

Kako je njemački nacionalsocijalizam bio ptjerano sklon isticanju i slavljenju prednosti i odlika arijske rase, posebno njemačkoga naroda, neki su njemački znanstvenici, oduševljeni nacionalsocijalisti, tražili od Hitlera, da ih primi u audijenciju, da bi mu pokazali, u besprijekornim fotografskim snimcima, neke brazgotine i crte, što su ih otkrili u Tacitovoj Germaniji na grubo klesanim stijenama uz obalu rijeke Rajne. Kada je primanje svršilo, mislili su znanstvenici, kojima se Hitler više formalno nego stvarno zahvalio na trudu i pozornosti, da su oduševili vođu Trećeg Reicha za drevnu i autohtonu njemačku kulturu. Pošto su znanstvenici otišli, Hitler je kazao svojim bliskim suradnicima: »Ova naša gospoda profesori dolaze mi pokazati davna njemačka ostvarenja i dostignuća, da bi me oduševili njemačkom umjetničkom starinom i njezinim artističkim genijem. Pokazali su mi nekoliko primitivnih brazgo-

tina i nesuvislo povučениh crta. Ja promatram crte, pa profesore, pa zaključim: Kada su Grci pravili Akropolu, evo gdje su bili naši pređi!»

Akropola je, nedvojbeno i bez ikakve sumnje, jedinstven spomenik ljepote u svojoj vrsti, jedan od najvažnijih miljokaza — upravo nezaobilazan — na kulturnom afirmiranju i estetskom hodu i uspinjanju zapadnoga svijeta. I o našoj se bugarštici o majci Margariti može opravdano i utemeljeno reći, si licet parva componere magnis, da je jedan od *značajnijih umjetničkih i duhovnih putokaza u kulturnim nastojanjima* i estetskim rvanjima hrvatskoga naroda. Da ostanemo u granicama skromnosti.

Motiv i sadržaj pjesme

Bugarštica o Margariti gravitira oko običnog, bolnog motiva ljudskog života, često obrađivana ali nikada posve obrađena: gravitira oko jada i muka uciviljene sirotne majke. Sadržaj joj čine:

Ptica »lastovica«, ona mala ptica; vila planinkinja, ona »bila« vila; gavran, ona »crna« ptica, ptica zlokobnica; sinak Ivan, jedno mlado »dite«; stara majka Ivanova, majka Margarita; sunce na zapadu; »mīsec« na istoku; »lipa« Cvite primorkinja; mlada moma Grkinjica ...

Pjesma je puna i krcata običnih, proznih riječi i svakidašnjih izraza, kao što su: »... ter mi side bila vila... side to mi stara majka... ostav me se, bila vilo, jadi te se ostavili...«, ali u sklopu pjesme, u simfoniji njezinih ugođaja i poruke, te svakidašnje riječi prosoče vrelom i divnom poezijom, pa time postaju, nedvojbeno, jedan od dokaza ljepote naše bugarštice. Tu nam biva jasno, da su svakidašnje riječi materinski jezik svake prave, nepatvorene i velike poezije. Nema jezičnih inovacija na silu. Pjesnik nije osjećao potrebu od njih. Pjesma je doživljena i proživljena, zato narodnom pjesniku nije nikada manjkala prava riječ. On ne razbija glave s nepostojećim problemima. U pjesmi nije riječ o bolu, kojega nitko nije doživio, nego o konkretnom i svagdašnjem bolu jedne uciviljene majke. Bez povisivanja glasa, kojemu se utječemo, kada nas ostavi umjetnička inspiracija, bolovi su majke dani vrlo jednostavno, mirno, naviknuto. Ostavivši po strani, namjerno i proračunato, orkane strasti i vrtoglavicu misli, poezija bugarštice o majci Margariti, nastala i dozrela među običnim ljudima, pjeva njihovim rječnikom i jezikom. Takva poezija ne poznaje malokrvnih rečenica. Kao da je, nekoliko stoljeća unaprijed, slijedila mudrost Meše Selimovića: »Ako nemaš pravih riječi, ne rabi praznih, jer ništa ne kažu« (*Derviš i smrt*).

Često cijele knjige ne vrijede koliko suzna bilješka popa Martinca, ispisana na njegovu otrcanom brevijaru, o porazu hrvatske vojske na Krbavskom polju. Tako je i s pravim umjetničkim djelima. Mala, ili velika, ostaju.

Obilježje stila i jezika

Umjetnosti se ne zapovijeda. Nema umjetnosti po narudžbi. Svaka je ruža, kako je pogođeno rečeno, autograf samoga Boga. Tu nema pro-

mašaja. Kod ljudi je, i u ljudskim rukotvorinama i umotvorinama, drukčije.

Majka Margarita je spomenik, upotrijebimo ponovno tu prikladnu i primjernu riječ Josipa Horvata, spomenik, koji u svom pjesničkom carstvu stoji uspravno i gordo, kao što piramide stoje suvereno i strše oholo u svome carstvu, u svojoj umjetničkoj vrsti. U bugaršnici o majci Margariti »svira« glazba misli, ispisana značenjskim rasponima riječi prema skali gorčine i dubine majčinih jada.

Rođena u »primorju valovitu«, ta pjesan nosi u sebi i na sebi neibrisv biljeg naroda, čijim jezikom pjeva, burnog vremena u kojemu je nastala i tla kojim se hranila. Mnogo je toga, ako ne sve, u toj bugaršnici rečeno na neponovljiv način. Snebivamo se čitajući i otkrivajući, da svagdašnja *jednostavnost postaje* neponovljivom i rječitom »do nebesa«. Te krhke i stare riječi nose, prenose i predaju nam golem teret: tugu uciviljene majke i neusiljeno nam otvaraju vrata svojim magičnim ključem, koji ne bismo znali imenovati, u bogate riznice bolne i gorke ljepote majčinih uzdaha i uzdisaja.

Ta pučka, narodna »pisan« iz zadarskoga kraja, što se obično i redovito naziva bugaršticom, bilo da ta riječ dolazi od bugariti, tugovati nad nekom nesrećom ili zbog neke nedaće, ili od termina vulgarica, kako su Romani u Dalmaciji nazivali sve hrvatske pjesme, grlat je svjedok hrvatskih umjetničkih dostignuća vrhunske ljepote i zrele umjetnosti. Netražena, zato bogata, ta se pjesma može usporediti i ostati svijetla obraza s najljepšim pjesmama, što ih je stara Helada namrla svijetu.

Svjesna, da je ljepota jednostavnosti nenadmašiva, da se ne može poljepšati, naša bugarštica satkana — to je već rečeno — od malih i svaki-dašnjih riječi pomiče, nečujno i glatko, bez zastojanja i natezanja, grku priču majčinih jada, jer joj se nade nikada više neće zazelenjeti. Osušile su se zauvijek nestankom sinka i brajenka. »Krivnja« je na »mladoj momi Grkinjici« i na »lipoj Cviti primorkinji«.

Prožeta i obasjana patnjom do groba žalosne majke, pjesma zrači *nenametljivom nutarnjom* ljepotom, pred kojom se zahvalno ustaje (na noge) i hvalbeno skida šešir. Njezin estetsko-misaoni sklad forme i sadržaja ne promašuje, gađa ravno u srce, koje ne može ne prozuniti pred suzama, što ih proljeva majka s jedinom svrhom, da se isplače, ne bi li joj bilo lakše, a u stvari joj biva teže, jer je vila, vila planinkinja, »tješi«: »Cvili, majko, i žali, i prolivaj grozne suze... nit ćeš braca dozvati, nit ćeš sinka dočekati.«

Neke su riječi to svježije što se više rabe. Stalna im upotreba omogućuje, da progovore puninom svog značenja. Riječi: ljubav, majka, kruh, voda... uvijek su svježije. Divimo se istančanosti osjećaja za ljepotu, kojom pjeva svaki stih u ovoj pjesmi i svaka riječ u stihu.

Tu svaka riječ govori punim i nespутanim značenjem. Katkada nam se čini, da treba, želi li se, da riječi dobiju svoje istinsko značenje, pa da uprisutne gorčinu ljudske sudbine, da se nađu u čudotvornoj struji poezije, što suze roni, »pjevujući« neutješno uciviljenu majku.

Našu je bugaršticu, da se poslužimo Augustinovom riječi, »jezik izrekao kako je mogao, a ostalo neka srce domisli«. Augustin priziva na srce, jer um, prema sudu pametnih ljudi, ne može ni dozvati dubine srca.

Balada o majci Margariti može se, opravdano i razložno, ubrojiti među najljepše pjesme cijeloga svijeta, a u hrvatskoj se pučkoj lirici svojom obradnom neusiljenošću i skromnošću, sadržajnom mekoćom i bogatstvom natječe, ne bezizgledno za prvo mjesto s Hasanaginicom. S njome, s »majkom Margaritom«, biva nam jasno, kao na dlanu, koliko bismo bez nje bili siromašniji. Zato nam je drago, što je hrvatski narod ostvario to vrhunski umjetničko djelo. Jest, drago nam je, što pripadamo narodu, koji je dao pjesmu o majci Margariti. Nijedna pjesma nije velika, ako vrijeđa osjećaje maloga djeteta, a našu je bugarilo »jadovito jedno dite mladolitno«. Tako osjetljivim čudoređem odzvanja i odjekuje u ovoj baladi autentični govor hrvatske zemlje i hrvatskog čovjeka.

U knjizi *Stopama hrvatskih narodnih vladara*, koju su napisali don Frame Bulić i don Lovre Katić, a izdalo i objavilo Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima u Zagrebu, ovako je prikazan posjet dvaju autora (i nekoliko njihovih suputnika) gradu Zadru (str. 122.): »Parobrod se međutim odmakao daleko, i Biograd se izgubio s očiju društvu, a pomaljao se na sjeveru grad Zadar. Mladi bogoslov (jedan od suputnika) ispjeva staru bugaršticu:

'Cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastavica, ona mala ptica...'

Knjiga navodi deset prvih i pet zaglavnih stihova te velebne pjesme. Onda nadodaje: »Tako je naš narod bugaršticom predviđao još davno, davno, kako će majka Margarita, zapravo Hrvatska, plakati za izgubljenim sinom — Zadrom gradom.«

»Cvilu to mi cviljaše...« — rođena silnoj (majčinoj) tuzi u dubini, iz nje je izvijena, ispletena i ispjevana. ISKLESANA, mogli bismo reći, riječima trajnijim od mramora.

Suvremenost naše bugarštica

Ova je pjesma svojom osnovnom orijentacijom, svojom ljepotom i temeljnom porukom i danas suvremena. Završne riječi, što ih vila upućuje Majci Margariti, koja je zauvijek izgubila braca i sinka, Petra i Ivana, jer ih je, kad ih je »jadna bila do viteštva dohranila«, predala slomljena srca, njihovoj viteškoj sreći i sudbini i kojima se svaki trag zameo, kao da su u jamu upali; te završne riječi bolno pristaju i brojnim današnjim hrvatskim majkama, koje čame stare i nemoćne same, uzaludno čekajući na povratak svoje djece iz tuđih i nepoznatih zemalja, čekaju tužno i neutješno na onom istom laptu hrvatske zemlje hraniteljke, gdje ututanj majka Margarita »klikovaše sinka i brajenka«. Zlo-guke i bez srca viline riječi majci Margariti glase:

